

МАТЕРІАЛИ ДІМ ІМ. Д.І.ЯВОРНИЦЬКОГО ДО БІОГРАФІЇ КОЗАЦЬКОЇ РОДИНИ БУРДИМ

В даній публікації розглядається питання набуття нового соціального статусу – дворянського – колишніми запорозькими старшинами, історія їх діяльності і родин

Ключові слова: козак, старшина, дворянство, соціальний статус

Завдяки зусиллям сучасних дослідників Степової України історія цього регіону поступово стає все більш «залюдненою». Зафіксовані у приватних та офіційних документах прізвища очільників губернських установ, місцевих діячів та поміщиків часто несуть приховану інформацію про минуле, і не завжди шляхетне, походження їх предків. А поряд із відомими іменами славних отаманів і старшин Січі своє, хай не таке помітне місце, посідають імена засновників цілих родин і „кланів”, що вкоренилися на Запорозжжі, хоча за походженням вони були вихідцями з різних територій, прилеглих до цього регіону.

Порівняльний аналіз переписів як посполитого, так і козацького населення за різночасовими «реєстрами», «ревізіями», «компутами» і «розписами», метричними книгами, які надрукували останнім часом І.В.Анцишкін, В.М.Заруба, В.В.Кривошеєв, В.О.Мокляк, Г.К.Швидько, колектив видання «Архіву Коша Нової Запорозької Січі», дає можливість накреслити не одне «генеалогічне древо» українських козацьких родин, відстежити міграційні процеси, їх причинно-наслідковий характер. З погляду вивчення соціальної складової історичного процесу простір для подальших досліджень виглядає необмеженим. Проте і поодинокі документи, ще не введені до наукового обігу, можуть стати важливими складовими у створенні цілісної картини людського життя.

Здійснюючи дану археографічну публікацію, маємо на меті ознайомити дослідників з новими матеріалами та узагальнити наявну інформацію про представників козацької родини Бурдимів, пов'язаної з історією Нікопольщини. Засновник цієї родини, колишній запорозький старшина, намагався продовжити службу у Чорноморському козацькому війську, прислужитися громадським справам, врешті, здобути новий дворянський статус. Публікація документів дає можливість розширити козацьку біографістику, доповнити і, почасти, проілюструвати певні закономірності процесу нобілітації козацьких старшинських родин.

Прізвище Бурдим, здавалося, мало б однозначно свідчити про козацьке походження його власника. Проте Бурдимів не вдалося знайти у переписах населення Лівобережної і Правобережної України, як і у відомих реєстрах запорозького козацтва. Етимологія прізвища є цікавою темою для окремого

дослідження. У тлумачному словнику сучасної української мови наближене за звучанням слово «бурдей, бурдїй» означає житло, викопане в землі, землянку чи блаженку хату, халупу [6; 67]. За версією Д.І.Яворницького «бурдюг» також – «поодинок, без жодних додаткових будівель землянка... у таких жили самотні козаки...» [7; 252]. Однак козацькі прізвища, похідні від названих слів, доки не зустрічалися. Д.І.Яворницький у контексті подій пов'язаних із походами П.Сагайдачного близько 1616 року, згадує кошового отамана Бурдила, проте відсутність посилання на архівне джерело робить інформацію доволі сумнівною [8; 149].

Дослідники краєзнавства історії Нікопольщини, увівши до наукового обігу документи з архіву колишньої Нікопольської козацької церкви Покрови Пресвятої Богородиці, на підставі місцевих церковних архівних матеріалів, подали доволі цікаву і різнопланову інформацію про походження, родинне коло і заняття нікопольчан на межі XVIII та XIX століть. Полковий старшина Петро Бурдим серед інших полкових старшин та їх родин у 1782 році названий як мешканець міста Нікополя. У реєстрі парафіян Покровської церкви міста Нікополя за 1782 рік, який зберігся як частина церковного архіву і має археографічну назву «Роспись епархии и протопопии Славянской губернии Новороссийской уезда Славянского города Никополя Покровской церкви...», зазначений його вік, посада, перелічені члени родини [4; 7].

Петро Бурдим – колишній полковий старшина, імовірно, походив із одного з полків Гетьманщини. З послабленням цього політичного утворення, козацького за специфічними рисами державної організації і управління, він перейшов з братом у Вольності Запорозькі, і разом з представниками січової старшини став свідком ліквідації останнього «уламку» козацької державності. Після знищення Запорозької Січі П. Бурдим залишився у містечку Микитиному, де одружився, побудував обійстя і мешкав з родичами та «служителями».

10 лютого 1782 року мешканці містечка Нікополя обрали П.Бурдима городничим, тож він протягом року «в городнической должности вел себя порядочно никакой в касател(ь)ных по той его должности делах явных упущений не оказывалось» [1]. За першим церковним документом, у якому він згадується, Петро Григорович Бурдим народився близько 1746 року, принаймі, у реєстрі парафіян за 1782 рік зазначено, що йому тоді було 36 років, дружині Марфі – 22 роки, а доньці Марії – три роки. До родини полкового старшини Бурдима належав і його старший брат – 46-річний Никифор. Брати мешкали на спільному подвір'ї разом із „служителями” та членами їх родин (9 чоловіків, 2 жінки та двоє дітей, загалом – 13 осіб від 3 до 72 років), тож і господарством опікувалися разом [4; 14].

Свідчення про Бурдима знаходимо ще в одній археографічній публікації документів з фондів Нікопольського краєзнавчого музею «Сповідальному розписі» парафіян Свято-Покровської церкви за 1880 рік, новозбудованої у 1796 році коштом мешканців містечка [5; 16]. У даній публікації зафіксована нова соціальна стратифікація населення Нікополя. У порівнянні з

аналогічними даними за 80-ті роки XVIII століття, зникли деякі категорії мешканців міста та з'явилися нові, зокрема, вже не згадуються колишні посади козацьких старшин.

За «Сповідальним розписом» – реєстром парафіян тієї ж Нікопольської Покровської церкви 1800 року Петру Григоровичу Бурдиму вже виповнилося 60 років, а дружині Марфі – 39 років (вікова різниця у порівнянні з розписом 1782 року зростає з 14 до 21 року). Тож, очевидно, в обох документах вік був вказаний приблизно. Серед дітей родини Бурдимів не зазначена донька, не згадується брат, але вказані троє синів – Іван, Кіндрат, Георгій, відповідно 15, 14 і 9-ти років [5; 20]. В одному дворі із родиною Бурдим мешкав також вдівець губернський реєстратор Ілля Вишневецький з донькою Євдокією. Дворянин Петро Бурдим названий серед групи різночинців, до яких віднесені власне військові та їх домашні. Цікаво, що у «Сповідальному розписі» цієї ж церкви за 1791 рік родина Бурдимів взагалі не згадується. Причиною може бути як відсутність її певний час, пов'язана із несенням служби, так і втрати архівного матеріалу. Але порівняння і наявної на даний час інформації дає можливість зробити висновки про певні зміни у житті колишнього запорожця. Змінився його соціальний статус: з «полкового старшини» він перетворився на полкового хорунжого, а згодом – дворянина.

П.Г.Бурдим належав до невеликого кола запорозьких старшин, які були нагороджені військовими чинами за рекомендацією Г.О.Потьомкіна в перше десятиліття після ліквідації Запорозької Січі. У 1783 році за дорученням «світлішого» деякі колишні старшини, в тому числі відомий осавул Сидір Білий, набирали козаків до нових козацьких команд. Козацькі чини Чорноморського козацького війська отримали офіційне визнання, жалування, відповідні посади (хорунжий, сотник, осавул), які були з часом прирівняні до армійських рангів.

У Дніпропетровському національному історичному музеї ім. Д.І.Яворницького збереглися копії документів XVIII століття, які, очевидно, належали родині Бурдимів. Два документи посвідчувального характеру додатково проливають світло на подробиці біографії Петра Григоровича Бурдима. „Атестат”, складений і виданий у 1783 році, написаний у традиційному для подібного виду документів стилі, підтверджує інформацію про владні повноваження особи, посади, які обіймав П.Бурдим, та його заслуги [1].

Інший документ є свідоцтвом, яке підтверджує, що полковий хорунжий П.Бурдим разом з іншими представниками дворянства Херсонської губернії супроводжував імператрицю Катерину II під час її подорожі в Тавриду і на зворотньому шляху, який пролягав через Кременчук, Потоки, загалом Лівобережну Україну. Свою місію П.Бурдим виконував на підставі «предписания» губернатора І.М.Синельникова та «повеление» князя Г.О.Потьомкіна. Після повернення до Нікополя П.Бурдим міг бути залученим до державних справ як людина благонадійна і добропорядна, про що свідчить названий документ. «Свідоцтво» видане від імені та за підписом

підполковника Чорноморського козацького війська Сидора Білого, предводителя дворянства Херсонського повіту Катеринославської губернії [2]. Очевидно, разом з А.Головатим і колишніми січовиками для служби у новосформованому війську залучався і П.Г.Бурдим. Тож участь у супроводі царського кортежу та подібні підтверджувальні документи надалі посприяли отриманню ним дворянства, соціальний статус колишнього городничого залишався доволі стабільним.

Нащадки запорозького старшини мешкали в Нікополі принаймі до кінця XIX століття. Завдячуючи їх цікавості до родинного минулого та їх зусиллями збереглася інформація про П.Г. Бурдима. У листі до Д.І. Яворницького в Санкт-Петербург 17 вересня 1887 року нікопольський мешканець купець Никифор Кіндратович Бурдимов звертався з проханням поради йому, як краще розпорядитися родинними документами: «Я вторично осмеливаюсь просить Вас на счет моих дедовских документов, которые Вы изволили лично видеть и читать в меня в доме, и Вы советовали мне представить их для Потомства, то покорнейше прошу Вас не поставте себе в труд указать мне ход дела, к кому мне обратиться с моими документами, за что буду Вам премного благодарен» [3]. Д.І.Яворницький, можна сподіватися, і порадив онуку полкового старшини зробити копії з оригінальних документів, які згодом завдячуючи відомому історику та продовжувачам його справи, збереглися.

Поданий фрагментарний огляд діяльності П.Г.Бурдима може стати у нагоді для подальшої еристичної роботи з метою відтворення у повному обсязі біографій колишніх запорожців і чорноморських козаків.

Публікація документів здійснюється зі збереженням їх граматичних та стилістичних особливостей.

Додатки:

№ 1

Копия

Атестат

По Указу Ея Императорскаго Величества из Славянской Провинциал(ь)ной Канцелярии бывшего Запорожья Полковому Хоружему Петру Бурдиму в том, что по бытности его в городе Никополе, 1782 года февраля 10-го по сие время по выбору Никопольских жителей в городнической должности вел себя порядочно, и никакой в касател(ь)ных по той его должности делах явных упущений не оказывалось. Дан с подписом и пре печати в городе Никополе Апреля 5-го дня 1783 года.

Секунд Маиор Григорей Борзвинев.

Губернской Протоколист Трофим Говарежской.

Регистратер Роман Хижко.

место печати

печать сургучная

ДНІМ. КП-117575 / Арх-37573

Свидетел(ь)ство

По данному мне от Его Превосходител(ь)ства Г-на Генерал Маиора Екатеринославскаго Наместничества Правителя и Кавалера Ивана Максимовича Синельникова Предписания последовавшему на основании Повеления Его Светлости, Высокоповелител(ь)ного Г-на Генерал Фел(ь)дмаршала Екатеринославского и Таврического Генерал Губернатора и Кавалера Князя Григория Александровича Потемкина Представитель сего полковый хоружий Петр Бурдим во время Высочайшего Ея Императорскаго Величества чрез Екатеринославское наместничество в Херсон и Тавриду, а оттуда в возвратный путь чрез Кременчуг и местечко Поток даже за реку Псел, находился в Команде у нея и в числе Херсонскаго уезда Дворянства встречи и препровождении добропорядочно. А ныне отпущен в дом его с тем, чтоб он впредь до востребования во всякой исправности был. Во уверения чего сие ему за подписом моей руки и с приложением печати данно 1787 году июня 6-го дня.

Херсонскаго уезда Дворянский Предводитель Секунд Маиор

Сидор Белой.

место печати

печать сургучна

Ошибка, читать Белой.

ДНІМ. КП-117576 / Арх-36754.

Бібліографічні посилання:

1. Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д.І.Яворницького (далі ДНІМ), ф.23, кп-117575, арх. 37573.
2. ДНІМ, ф.23, кп-117576, арх. 36754.
3. ДНІМ, ф.10, кп-68858, арх.12126 «Лист Н.К. Бурдимова Д.І. Яворницькому від 17 вересня 1887 року в Санкт - Петербург».
4. Анцишкін І.В. Документи Нікопольської Свято-Покровської церкви у зібранні Нікопольського державного краєзнавчого музею. І.В. Анцишкін // Козацька спадщина: Альманах Нікопольського регіонального відділення НДІ козацтва при Інституті історії України НАНУ. – Вип.1. – Дніпропетровськ: Пороги, 2006. – С.7-56.
5. Анцишкін І.В. Документи Нікопольської Свято-Покровської церкви у зібранні Нікопольського державного краєзнавчого музею. І.В. Анцишкін // Козацька спадщина: Альманах Нікопольського регіонального відділення НДІ козацтва при Інституті історії України НАНУ. – Вип.1. – Дніпропетровськ: Пороги, 2006. – С.16-121.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / (Уклад. і голов. ред. Бусел В.Т.) – К.: Ірпінь, 2004. – 1425 с.
7. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків / Д.І. Яворницький. – К.: Наук. думка, 1990. – 577 с. – т. 1.
8. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків / Д.І. Яворницький Яворницький. – К.: Наук. думка, 1990. – 557 с. – Т.2.

Chentsova N.

The materials from DHM named D.I.Javornitskiy about biography of Cossack's family Burdim

The issue of obtaining a new social status – nobility – of former Zaporozhian seniors, history of their activity, fortunes of relatives is considered in the publication

Key words: *cozak, senior, nobility, social status*

Ченцова Н.И.

Материалы ДИМ им. Д.И.Яворницкого к биографии казацкого рода Бурдим

В данной публикации рассматривается вопрос приобретения нового социального статуса – дворянского – бывшими запорожскими старшинами, история их деятельности и семей

Ключевые слова: *казак, старшина, дворянство, социальный статус*